

Doktori (PhD) értekezés tézisei

**A MAGYAR KOMMUNISTA PÁRT POLITIKÁJA KOMÁROM-
ESZTERGOM VÁRMEGYÉBEN 1945–1948 KÖZÖTT**

Wencz Balázs

Témavezető: Prof. Dr. Rainer M. János az MTA Doktora, egyetemi tanár

ESZTERHÁZY KÁROLY FŐISKOLA

Történelemtudományi Doktori Iskola

Eger, 2014

I. A kutatás előzményei

A disszertáció témája az 1944–1948 közötti koalíciós korszak legjelentősebb befolyással bíró pártjának, a Magyar Kommunista Párt Komárom-Esztergom vármegyei politikájának a feldolgozása. A koalíciós korszakról terjedelmes szakirodalom áll rendelkezésre, ennek ellenére a kommunista párt történetének feldolgozásával adós a történetírás. Kétségtelen tény ugyanakkor az is, hogy az összefoglalások, a visszaemlékezések és a forráskiadványok alapján viszonylag tiszta képpel rendelkezünk a párt politikájáról. Munkánk megkezdésekor azt a célt tűztük ki magunk elé, hogy az úgynevezett koalíciós korszak időszakára vonatkozóan minden részletre kiterjedően megvizsgáljuk a Magyar Kommunista Párt Komárom-Esztergom vármegyei politikáját, melynek eredményeit, megállapításait a későbbiek során nemcsak a szűkebb értelemben vett helytörténetírás hasznosíthat majd.

A téma kutatásával és az elért eredmények publikálásával 2007 tavasza óta foglalkozunk.

II. Célkitűzések

Kutatásunk során az 1945–1948 közötti időszak tekintetében átfogó és alapos vizsgálat alá vettük a Magyar Kommunista Párt Komárom-Esztergom vármegyei politikáját. Úgy gondoljuk, hogy az alábbiakban felsorolt kérdéskörökre adott kimerítő válaszok lehetővé tették a téma alapos bemutatását, az eddigi hiányok pótlását.

- 1) Az Ideiglenes Nemzetgyűlés idején a vármegyében milyen ütemben alakították meg a kommunista alapszervezeteket, jelentkeztek-e nézetkülönbségek az úgynevezett 1919-esek és az újonnan színre lépett kommunista generáció képviselői között, továbbá az első hónapokban a párt helyi viszonylatban milyen szervezetségi szintet ért el.
- 2) Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választások alapos bemutatását azért tartottuk fontosnak, mert legális körülmények között a Magyar Kommunista Párt ekkor szerepelhetett a voksolásokon először.
- 3) A nemzetgyűlési választásokat követő majd két éves időszak, mely a kommunista pozícióharc jegyében telt el rendkívül fontos részét képezi dolgozatunknak. Számos lényeges, a párt szempontjából fontos esemény történt ekkor, kezdve a két vármegyei konferenciától a vármegye életét alapvetően befolyásoló ki- és betelepítésekén át a Független Kisgazdapárt szétfűzéséig. Sokan ez utóbbi eseményt tekintik a korszak egyik fordulópontjának, amit éppen ezért fontosnak tartottunk alaposan körüljárni. Alapvető, mindenképpen feldolgozásra váró problémát jelentett a tömegszervezetek

(szakszervezetek, MADISZ és az MNDSZ) feletti kommunista irányítás megszerzésének a feltárása, a közigazgatás megtisztítását jelentő B-lista, továbbá a káderhelyzet és a kommunista párt berkein belül esetlegesen jelentkező frakcióharcok elemzése.

- 4) Az 1947. augusztus 31-i országgyűlési választások – mely elsősorban a kékcédulák miatt vonult be a történelmi emlékezetbe – alapos bemutatása talán az 1945. november 4-i választásoknál is fontosabb volt. Különlegességét ugyanis az adta, hogy ahhoz képest erre már egy teljesen megváltozott politikai környezetben került sor. Éppen ezért fontos volt a kampány mellett az adminisztratív visszaélések számszerű kimutatásának az elvégzése, illetve a választások eredményeinek – elsőként a helytörténetírásban – járások, azon belül pedig községek szerinti közlése.
- 5) A választásokat követő majd fél év történéseit immár nemcsak a belpolitikai, hanem a nemzetközi összefüggések figyelembe vétele mellett kell tárgyalnunk. Mindenki számára ismert, hogy az 1948-as évben került sor a két munkáspárt egyesülésére, melyet azonban csakis az odáig vezető folyamat pontos elemzésével, illetve az ennek során felmerülő kérdések (kommunista baloldal megszervezése a szociáldemokrata pártban, a tagság megrostálása stb.) megválaszolásával érthetünk csak meg.
- 6) Voltak-e fordulatjellegű események a vármegye életében, illetve milyen eseményekhez köthetjük a vármegyei kommunista párt érezhető megerősödését.

III. Vizsgálati módszerek

A téma alapos bemutatása és feldolgozása érdekében igyekeztünk felhasználni a releváns szakirodalmat, a helyi sajtó anyagát és az összes fellelhető levéltári forrást. Ez utóbbi közgyűjteményekben (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltára, Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára, Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár) őrzött eredeti iratanyagok forrásértéke – természetesen megfelelő kritika használatával – szinte felbecsülhetetlen. A korszak legfontosabb irattípusait a különböző üléseken felvett jegyzőkönyvek, titkári jelentések, feljegyzések és összefoglalók jelentették. Bár a sajtó anyaga ebből az időszakból eléggé töredékes, mégis fontosnak tartottuk annak feldolgozását, ugyanis egyes kardinális kérdésekre csakis a helyi sajtó anyagából szerezhettünk nélkülözhetetlen információkat. Fontos forrásbázisát jelentette a téma feldolgozásának a visszaemlékezések gyűjteménye. A párt vezető személyiségeinek szinte mindegyike készített – többnyire élete alkonyán –

visszaemlékezést, melyeket azonban még a levéltári forrásoknál is óvatosabban kellett kezelnünk.

IV. Új tudományos eredmények

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés közel hét hónapot felölelő időszakának kommunista politikáját mindenekelőtt a pártalapszervezetek megalakítása, a közigazgatás megszervezése, és a földreform minél előbbi végrehajtása jellemezte. A rendelkezésünkre álló – meglehetősen töredékes – iratanyag feldolgozását követően teljes bizonyossággal megállapíthatjuk, hogy az országos tendenciákhoz igazodva nagy lendülettel láttak munkához. Rövid idő leforgása alatt szinte mindenütt megalakították a kommunista alapszervezeteket, ezen kívül komoly eredményeket tudtak felmutatni a taglétszám tekintetében is, hiszen az 1945 szeptemberének végére majd 13 000 főre emelkedett. Ugyanezen időszak azonban bővelkedett nehézségekben is, melyek közül elsősorban a 19-esekkel kapcsolatos problémák emelkedtek ki. Emellett az újonnan megalakult pártszervezetek belső életében is bőven akadtak gondok, melyek közül kiemelkedett a felsőbb pártszervezetektől érkezett utasítások végrehajtásának az elmaradása. A közigazgatás megszervezéséhez szorosan kapcsolódott a rendőrség megalakítása is, melynek kapcsán megállapíthatjuk, hogy a kommunisták ezen a téren is fontos szerepet játszottak. Már az alapszervezeti kérdőívekből világossá vált, hogy szinte az összes településen túlnyomó többséget alkottak a testületekben. A rendőrség vezető tisztségviselőinek pedig majd 80%-a volt a Magyar Kommunista Pártnak a tagja, ami igen magas arányszámot jelent. A földosztás vármegyei történetének feldolgozása során megbizonyosodhattunk arról, hogy a pártnak nemcsak annak véghezvitelében, hanem a földigénylő bizottságok személyi összetételének a befolyásolásában is volt szerepe.

A témánkat érintő korszak során két választásra is sor került, az 1945. november 4-i nemzetgyűlési és az 1947. augusztus 31-i országgyűlési választásokra, melyeket alaposan és elsőként jelen kutatás keretein belül dolgoztunk fel. Az 1945-ös választás azért volt különleges, mert a Magyar Kommunista Párt legális körülmények között első alkalommal vehetett részt a szavazáson. Ennek ellenére szinte minden községet érintő kampányt szerveztek, óriási mennyiségű plakát és röplap felhasználásával. Érdekes volt nyomon követni azt az alig két hónap leforgása alatt végbement folyamatot, mely a Szociáldemokrata Párttal való közös lista meghíúsulásával végződött. Meglepő újdonságot jelentett, annak a feltárása – igaz csak egy község adatai alapján – hogy az ekkor még nem az ő irányításuk alatt álló összeíró bizottságok tagjai szándékosan hagytak ki kommunista szavazókat. Emellett Mindszenty József pásztorlevelének vármegyei visszhangja is hordozott magában

érdekességeket, azzal kapcsolatban ugyanis az egyház képviselői példának okáért Komáromban a kommunisták helyi prominensei előtt nyilvánították ki egyet nem értésüket. A választások eredményeinek járások, azon belül pedig községek szerinti bemutatása számos következtetés levonását elősegítette. Ezek közül az egyik legfontosabb megállapítás az, hogy az MKP-ra esett összes szavazatok majd 55%-át a vármegye hat, főleg bányászok és munkások által lakott települése adta. Mindent összevetve megállapíthatjuk, hogy a választásokon tiszta körülmények között elért 29 129 szavazat, bár jóval a saját várakozásaikon alul maradt, mindenképpen említésre méltó eredmény volt. Mindezt nem mondhatjuk el az 1947. augusztus 31-i országgyűlési választásokról, mely a kékcédulás választásokként vonult be a történeti emlékezetbe. Ennél azonban sokkal nagyobb horderejű visszaéléseket is elkövetett a Magyar Kommunista Párt, még hozzá az ellenzék szavazóbázisának adminisztratív úton való távoltartását. Mindez a vármegyében azt jelentette, hogy több mint 17 000 szavazópolgárt nem vettek fel, az ekkor már az ő irányításuk alatt álló összeíró bizottságok. A választási kampány annyiban különbözött az 1945-östől, hogy ekkor már nem a nagygyűlésekre fektették a hangsúlyt, hanem az egyéni agitációra, melyből többek között a vármegyében lévő tömegszervezetek is kivették a részüket. Mindehhez hozzátéve még azt is, hogy mekkora apparátus dolgozott megfelelő anyagi fedezet mellett a választási sikerek érdekében, a 35 449 szavazat, mely alig 6 000-el volt több az előző választásokon rájuk esett szavazatszámánál nem túl fényes produkció. Az eredményeket – első ízben a helytörténetírásban –, az 1945-ös választásokhoz hasonlóan járások és községek szerint közöltük. Hasonlóan a nemzetgyűlési választásokhoz, itt is kimutatható volt az, hogy a Magyar Kommunista Pártra leadott összes szavazatok pontosan 54,1%-át, két községgel kibővülve, a vármegye nyolc településének szavazatszáma adta.

Az 1945 novembere és 1947 augusztusának vége között eltelt időszak első meghatározó eseménye Kóbor Ferenc vármegyei titkár lemondása és a Területi Bizottságok megszűnése volt. A kommunista szervezeti élet fontos eseményei voltak a vármegyei konferenciák, melyeken magas számú résztvevő és többnyire a párt országosan is ismert vezető személyiségeinek a jelenlétében tárgyalták meg az aktuális politikai eseményeket, és az elkövetkező idősakra vonatkozó politikai célokat. Az itt megválasztott vármegyei pártválasztmány személyi összetételének vizsgálata során megállapítottuk, hogy mindössze négy olyan személy volt (Bottyán István, Hadanich Gyula, Korczyl József és Soós Sándor) akik a folyamatosságot képviselték a testületekben. Három alkalommal választották meg Hauer Istvánt, Németh Józsefet és Rigó Józsefet, míg a többség egy vagy két alkalommal került be a testületbe. Ennek megfelelően az első vármegyei konferencia főbb témái az

infláció elleni küzdelmet, a földosztást, és a közigazgatási apparátus létszámának a csökkentését érintették, míg az 1947 márciusának elején megrendezett második konferencia középpontjában a köztársaság ellenes összeesküvés állt, emellett azonban a hároméves tervvel is részletesen foglalkozott.

A vármegye különleges helyzetéből kifolyólag – a magyar mellett jelentős számú német és szlovák nemzetiségű lakossággal rendelkező település is volt – fontos kérdést jelentett a ki- és a betelepítések ügye. Az előbbi kapcsán bizton állíthatjuk, hogy a vármegyei kommunista apparátus tagjai igazodva az országos tendenciához mindenképpen a kitelepítés szorgalmazói közé tartoztak. Úgy véljük, hogy álláspontjuk kialakításában alapvetően az játszotta a legfontosabb szerepet, hogy a német nemzetiségű lakosság nagy része nem velük, hanem a Szociáldemokrata Párttal szimpatizált. Annak ellenére, hogy a kitelepítést minél előbb végre szeretnék volna hajtani, az e körül kialakult késedelmek az országgyűlési választások során nagy hasznót jelentettek a számukra, hiszen a kitelepítésre váró német nemzetiségű lakosokat nem vették fel a választói névjegyzékekbe.

A közigazgatás birtoklásáért folyó küzdelem során fontos feladatot jelentett az államapparátusban dolgozók B-lista útján történő eltávolítása. A rendelkezésre álló pártarchívumi források feldolgozását követően számszerűsítettük a Komárom-Esztergom vármegyei közigazgatási apparátusában bekövetkezett létszámcsökkenést. A megfelelő káderállomány talán a közigazgatás létszámleépítésénél is fontosabb volt. A helyi pártszervezetek ugyanis a jól képzett, a párt érdekeit szem előtt tartó káderekkel tudták csak biztosítani azt, hogy a társadalom minden rétegében elfogadottá tegyék az 1945-ig illegalitásban tevékenykedő kommunista pártot. Az időszak során folyamatosan voltak problémáik a káderekkel, pedig munkájuk megjavításának érdekében számos fontos lépést – tanfolyamok szervezése – tettek. Mindenképpen újdonságot jelent a vármegyében 1945–1946 között kibontakozó Sándor Teofil „frakció” tevékenységének feldolgozása, melynek kapcsán több fontos megállapítást is tehettünk. Elsőként azt, hogy a „frakció” vezetőinek sikerült – igaz csak egészen rövid időre – a vármegyei vezetőséget két táborra szakítania. Úgy véljük az is helytálló gondolatnak bizonyult a részünkről, hogy mindezt beillesztettük a kommunista párton belüli gleichschaltolási folyamatba, illetve párhuzamot próbáltunk vonni a szélsőjobb és a radikális kommunisták között.

A hatalom birtoklásáért folytatott küzdelem során a tömegszervezetek feletti irányítás megszerzése is fontos szerepet játszott a párt politikájában. Az általunk vizsgált szervezetek közül mindez a szakszervezetek esetében volt a problematikusabb, hiszen azért a Szociáldemokrata Párttal kellett komoly küzdelmet vívniuk. Munkamódszereik

megváltoztatásával és egyes esetekben a legjobb kommunista káderek beépülésével 1947-re ezen a téren is sikerült jelentős eredményeket elérniük. A MADISZ-nak és az MNDSZ-nek egészen 1947 második feléig a folyamatos széteséssel kellett megküzdenie, ami azért is érdekes, mert a kezdetektől fogva megfelelő kommunista háttérbázissal rendelkeztek. 1948 első negyedévére végül elérték azt, hogy a MADISZ többszöri szervezeti változást követően MINSZ néven egyedüli ifjúsági szervezetté vált, míg az MNDSZ névváltozás nélkül ugyan, de 1948 áprilisára szintén hegemon helyzetbe került.

A párt megerősödésének időpontját az 1947-es év kora nyári hónapjaira tehetjük, ekkor volt ugyanis érezhető hatása Komárom-Esztergom vármegyében is a kisgazdapárt szétverésére irányuló úgynevezett köztársaság ellenes összeesküvésnek. Mindezt tetézte Kovács Béla és Nagy Ferenc ügye is, melyet követően alig két hónap leforgása alatt a kisgazda háttérbázisnak számító Gesztesi járásban majd 1 000 fővel szaporodott a Magyar Kommunista Párt taglétszáma. Ezt követően a Független Kisgazdapárt vármegyei szervezetei a szétesés útjára léptek, s ennek tudatában a kommunisták már sort keríthettek az országgyűlési választásokra, melynek eredménye figyelembe véve a többi párt szervezettségét nem volt kétséges.

A párt taglétszámának alakulása az 1945–1947 közötti időszakban látványos emelkedésen ment keresztül, ami azt jelenti, hogy a kezdeti 13 000 fős létszám a választások előestéjére majd 25 000-re fősre emelkedett. Az így elért siker érdekében folyamatos agitációs napokat rendeztek a vármegye szinte minden egyes községeiben, pedig mindezt a korszak során fennálló állandó járműhiány igencsak megnehezítette. Sikerült részletes kimutatását nyújtunk a tagok szociális összetételéről és a tagdíjfizetési hajlandóságról is. Ez utóbbi rendszertelensége folyamatos elégedetlenséget váltott ki a párt vármegyei vezetéséből.

Az 1947. augusztus 31-i választásokat követően a Magyar Kommunista Párt Komárom-Esztergom vármegyében is minden különösebb gond nélkül olvasztotta be a Szociáldemokrata Pártot. Mindezt a vármegye esetében is jól felépített koncepció mentén haladva vitték véghez. Ennek főbb állomásait a Szociáldemokrata Párt vármegyei szervezeteiben a baloldal kiépítése és a politikailag megbízhatatlan egyéneknek az egységbizottságok által történt eltávolítása jelentette. A források alapján ez utóbbi procedura során 430 személyt távolítottak el a pártból, ami figyelembe véve a 10 000 fő körüli taglétszámukat nem mondható túlságosan soknak. Ennek magyarázatát a kutatásunk utolsó pillanatában előkerült rendőrségi hangulatjelentésekben foglaltak jelenthetik, melyek alapján arra következtethetünk, hogy még a kizárások előtt sok alapszervezetben kiléptek azok a tagok, akikre a biztos kizárás procedúrája várt. Ezt követően került sor pontosan

meghatározott menetrend betartása mellett a két munkáspárt alsóbb szervezeteinek, majd 1948. május 17-én a vármegyei szervezetek egyesülésére.

Álláspontunk szerint Komárom-Esztergom vármegye példája is azt mutatja, hogy a sztálinizmusba való átmenetet elhúzódó folyamatként kell értelmeznünk, melynek végét a Függetlenségi Népfront megalakítására, az első alternatíva nélküli listás választásokra és az új Alkotmány elfogadásának időpontjára, tehát 1949-re tehetünk. A fordulat kezdetét ellenben a vármegyében 1947 májusa és júniusa körüli időpontra datálhatjuk (a kisgazdapárt szétverése és Nagy Ferenc lemondása), melyet azonban az 1945-ös választásokat követően jól végrehajtott, majd két évig tartó, sok esetben a kommunisták által elkövetett törvényteleniségekkel kísért pozíciószerzési folyamat előzött meg. Ennek ellenére 1947. év elejéig a politikai küzdelem a parlamentáris demokrácia keretében zajlott. Az azonnali szovjetizálást – a nemzetközi körülmények mellett – többek között a Magyar Kommunista Párt mögött álló megfelelő társadalmi bázisnak és a minőségi kommunista kádérállománynak a hiánya okozta, melyben nagy szerepet játszott, hogy 1944-ig illegalitásban tevékenykedtek.

A Szociáldemokrata Párttal való 1948. május 17-i egyesülésnek két fontos hozadéka volt. Mindenekelőtt a munkásmozgalom történetében jelentett mérföldkövet, hiszen az ezt követően megalakult Magyar Dolgozók Pártját már minden szempontból kommunista irányítású pártszervezetnek tekinthetjük. Érdekes adalék, hogy az elkövetkező időszak pártirataiban egészen 1949-ig még mindig sok esetben használták a „koalíciós pártok” megnevezést, mely az imént említett konferencia határozatát figyelembe véve nem is olyan nagy meglepetés, abban ugyanis fontos pontként szerepelt a legszorosabb együttműködés kialakítása a Független Kisgazdapárttal és a Nemzeti Parasztpárttal méghozzá a Népfront megalakítása miatt. Másodsorban ettől az időponttól kezdődően valóban felgyorsult a szovjetizálás folyamata, melyet előbb a Függetlenségi Népfront országos, majd ezt követően a Komárom-Esztergom vármegyei megalakítása követett 1949. március 18-án.

Publikációs jegyzék

Tanulmányok

- 1.) Az 1947-es országgyűlési választások Komárom-Esztergom vármegyében. Limes. Tudományos szemle, Tatabánya, 2007. 3. sz. 129–140. o.
- 2.) Az MKP és az 1945-ös nemzetgyűlési választások Komárom-Esztergom vármegyében. In Csombor Erzsébet–L. Balogh Béni (szerk.): Évkönyv 2010. A Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára évkönyve. Esztergom, 2010. 172–194. o.

- 3.) Az MKP tömegszervezetekkel kapcsolatos politikája Komárom-Esztergom vármegyében 1945-1948 között. Levéltári Szemle, 2013. 3. sz. 69–77. o.
- 4.) A két munkáspárt egyesülése Komárom-Esztergom vármegyében – különös tekintettel az MKP tevékenységére (1947–1948). Megjelenés előtt. (Közli a Kuny Domokos Múzeum Közleményei)
- 5.) Adalékok az MKP 1947-es választási győzelméhez Komárom-Esztergom vármegyében. Megjelenés előtt. (Közli a Levéltári Szemle 2014/3. száma)
- 6.) Az MKP Komárom-Esztergom vármegyei politikája az Ideiglenes Nemzetgyűlés időszakában. Megjelenés előtt.

Konferencián elhangzott előadások

- 7.) Tudományos műhelyek Komárom-Esztergom megyében. A Kuny Domokos Megyei Múzeum által 2011. október 12-én szervezett konferencia.
Az előadás címe: Az 1945. és 1947. évi választások Komárom-Esztergom vármegyében.
- 8.) A helytörténetírás rögzítő útjai. Tudományos műhelyek Komárom-Esztergom megyében II. A Kuny Domokos Megyei Múzeum által 2013. november 7-én szervezett konferencia.
Az előadás címe: A két munkáspárt egyesülése Komárom-Esztergom vármegyében 1948-ban.
- 9.) Az Eszterházy Károly Főiskola első éves PhD-hallgatóinak III. konferenciája 2014. május 16-án.
Az előadás címe: Az MKP Komárom-Esztergom vármegyei politikája az Ideiglenes Nemzetgyűlés időszakában.
- 10.) Tudományos műhelyek Komárom-Esztergom megyében III. A Kuny Domokos Múzeum által 2014. november 3-án szervezett konferencia.
Az előadás címe: Az MKP Komárom-Esztergom vármegyei politikája 1945–1948 között.